

Gentrifikazioa (eta beste) Hirigunearen birkolonizazioa

Unai Fernandez de Betoño *

Gako-hitzak:
gentrifkazioa.
hiri-eraberritzea.
segregazioa.
hirigintza.
soziologia

Gentrifikazioa hiri-eraberritzearen ezkutuko aldea da, arkitektura-aldizkarietan erakusten ez den fenomeno. Betidanik jazo izan da nolabaiteko segregazio bortxatua hirien gizarte-antolaketa, baina neoliberalismoaren hiri postmoderno garaikidean nabarmenago azaltzen ari da. Hainbeste, non hirigunearen birkolonizazio antolatu baten aurrean gaudela dirudien. Anglizismoz betetako istorioa dugu, gentrifkazioaren *artean* anglosaxoiak aitzindariak izan baitira. Gentrifikazioa gure alde zaharretan ere ate joka ari den honetan kanpoko gertaerak ondo ezagutzea komeni zaigu.

Hiru faseko prozesu zabala

Gentrifikazio terminoa berri samarra da eta oraindik ez dago jasoa hiztegi gehienetan. Ingalaterrako Ruth Glass soziologoak (1912-1990) erabili zuen lehen aldiz, 1964an argitaratutako *London: aspects of change* testuan. Terminoa *gentry* ingeles hitzetik dator, lur-jabe edo burges esan nahi duena; horrexegatik aipatu izan dira sinonimo gisa elitizazioa eta burgestea. Glassen aburuz, zera da gentrifkazioa: hirietako balio gutxiko erdi-guneen eraberritze-prozesua, zeinak ia derrigorrezko gizarte-ordezkapena eragiten duen, gune horietara lekualdatzen den erdi-mailako klaseak aurretik bertan bizi zen langileria mugiarazi egiten baitu, prezioen eta bereziki alokairuen ondoriozko igoera dela-eta.

Horrenbestez, gentrifkazio-prozesu oro hiru fase nagusitan banatzen da: **hastapeneko balio-galtzea, ondorengoko ordezkapena eta hondarreko balio-handitzea**. Horrez gain, kontuan hartu behar da gentrifkazioa ez dela fenomeno soilik arkitektonikoa edo soilik soziala; gertakari zabala izaki, hiria osatzen duten hiru dimentsioetatik aztertu beharra dago: esfera fisiko-espazial eta arkitektoniko-formaletik (antzinako erromatarren *urbs* zelakoa); esfera sozialetik (erromatarren *civitas*); eta esfera politiko-administratibo eta legetatik (antzinako greziarren *polis* zelakoa).

Balioen gainbehera, gentrifkazioaren hasiera

Gentrifikazioaren prozesua aukera-eremuaren aurkikuntzarekin hasten da. *Posibilitate anitzeko* —higiezinen agentzien argot nardagarrian— hiri-esparru hori ekonomikoki eta sozialki depreziatutako gunea izan ohi da, eta, bestela, depreziatutako berriaz bultzatutakoa. **Gentrifikazioa ez da hasten hiri-eraberritzearekin, sarritan esan den bezala, baizik eta lehenagoko**

hiri-hondatzearekin. Neoliberalismoari datzekion suntsiketa sortailea da aplikatzen den teoria kontraesankor bezain eraginkorra (1), eta bortxatutako hiri-degradazio horren atzean metodo ugari ezkututzen dira.

Etxebizitza-erakin zaharrak apropos hondatzen uzten dira askotan, geroko etxebizitza berrien eraikuntzak ekarriko dituen mozkinen esperoan. Jabea ez da etxeotan bizi, jakina, eta, maizterrak prozesu espekulatiborako oztopo garbia dira, kanporatu beharreko trabak. Erabateko utzikieratik *real estate mobbing* edo higiezin-jazarpenera doa erabilitako estrategien aukera-sorta, egoileek *beren kabuz* etxea utzi dezaten lortzeko. Ondorengoko eraispena soluzio bakarra bailitzan azaldu ohi da.

Alabaina, higiezin-jazarpenera eskala handiagoan ere gertatu izan da, baita etxeen hondatze fisikorik gabe ere. *Blockbusting* edo etxadi-leherketa, esaterako, AEBetako higiezin agentziek erabilitako estrategia zikina dugu, estatubatuarren arrazakeriaz profitatu zena, zeinaren bidez etxeen jabe zuriak azkar saltzera bultzatu baitzituzten, auzoa egoile beltzez beteko zelako aholku mozorrotutako mehatxupean. Zurien jabegoak merke-merke erosi ondoren, higiezin agentziek berriro ere garesti saldu zizkieten erosle beltzei, gainerako zurien ihesaldi-prozesua gehiago areagotuz. 1950eko eta 1960ko hamarkadetan auzo ugaritako biztanleria —Baltimoreko Edmonson herriko kasua, adibidez, ondo dokumentatuta dago (2)— % 100 zuria izatetik % 100 beltza izatera igaro zen urte gutxitan. Jarduera hori 1968an utzi zen legez kanpo *Fair Housing Act* legearen bidez (3), zeinak AEBetako segregazio-estrategien zerrenda ikaragarria osatzen duen.

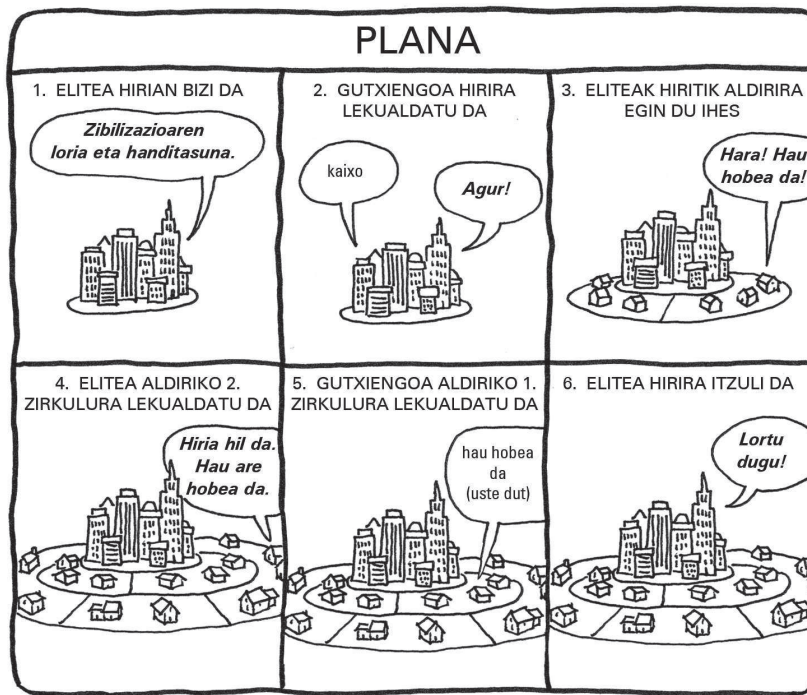
Etxadi-leherketaren fenomenoaren erabat erlazionatuta dago Bigarren Mundu Gerraren ostean ekonomia berpizteko eskala handian antolatutako suburbanizazio masiboarekin. Etxegintzako eta autogintzako korporazio boteretsuen sostengu logikoarekin batera, AEBetako elite politikoaren babes osoa ere izan zuen suburbanizazio-prozesuak, haren katalizatzailetako bat Eisenhower presidenteari sustatutako estatuen arteko autobide-sistemaren eraikuntza izan baitzen. Biztanleria zuriaren aldirietarako egiazko migrazioa jazo zen 1940ko hamarkadaren amaieratik aurrera, *white flight* gisa ere ezagutzen dena (4). Beste hainbat ondorioarekin batera, **zurien hegaldi horrek hirigunak dezente hustu zituen, erdiguneko auzoen zerga-bilketa jaitsiaraziz eta haien hondatze orokorra bizkortuz**. Gentrifikazioa martxan zen.

(1) KLEIN, 2010: 77

(2) ORSER, 1997

(3) <http://www.justice.gov/crt/about/hce/title8.php>

(4) KRUSE, 2005

Irudia: Unai Fdz. de Betoño.
Tom Tolesen komikian oinarrituta

Ordezkapena soluzio gisa

Hondatzearen ondorioz aukera-eremuaren balioa merke baino merkeago dagoenean erosketaren eta ordezkapenaren fasea dator; *tabula rasa* egiteko eta ondoren berreraikitzeke, hots, —aurretik sortutako— *arazoak konpontzeko* ordua. Eritasun kronikoaren metafora erabiltzen da justifikazio moduan: “*horretarako ez dago sendagairik; lebenbaileben operatu beharra dago*”. Eta zer da aukera-eremuan bertan bizi ziren egoileekin egiten dena? Bada, Engelsek oso argi azaldu zuena: “*burgesiak soluzio bakarra du gizarte-arazoak konpontzeko: arazoak lekuz aldatzea*” (5).

Sventramento hitza aspalditik erabiltzen da hirigintzaren arloan, hiri-eraberritzeetan kale berriak irekitzeko askotan egin izan diren eraispen selektiboak izendatzeko. Terminoaren jatorriak ekintza erreformistaren krudelkeria salatzen du, italieraz tripa ateratzea esan nahi baitu, *sventramentoa* tradizio handiko tortura-sistema izaki. Hirigintza-tresna gisa ezaguna egin zen, batez ere, Haussmann-ek Parisko bulebar handiak nahitaezko desjabetze masiboen bidez ireki zituenean 1852 eta 1870 artean, eraberritzearen, espekulazioaren eta, batez ere, polizia-kontrolaren zioak uztartu zituen operazio faraonikoan. Bartzelonako Via Laietana edo Madrilgo Gran Vía modu bertsuan ireki ziren XX. mendearen hasieran, eta Bilboko Zazpikaleak birrindu behar zituen proposamena (Secundino Zuazo, 1921-1922) gutxiatik ez zen aurrera eraman.

Hala ere, eraispenak ez dira soilik XIX. mendeko eta XX. mende-hasierako hirigintza-kontu. Aipatutako AEBetako zurien hegaldiaren ondoren, erdigunetako *jokalekua* ere ederki garbitu zen *osasun publikoa* aitzakia, *slum clearance* izeneko auzo pobreen eraispenekin. New Yorkeko East Side auzoan, esaterako, 11.000 pertsona lekualdatu zituzten 1945 eta 1946 artean, Gas House barruti ohia birrintzeko, eta 8.756 etxebizitza berri izango zituen Stuyvesant Town eraikitzeko (6). Inoiz ez da hain etekingarria izan osasun publikoaren zainketa.

Klase sozial baxuko biztanleriaren lekualdaketak *black flight* ifrentzu-fenomenoa ekartzeko arriskua zegoen, alegia, beltzak ere aldirietara bizitzera joateko mehatxua. Suburbanizazio elitistarekin batera, gainerako gizartearen deslokalizazioa ondo antolatu behar zen, hortaz. Horretarako, **etxebizitza publikoko proiektu mozorrotutako ghetto handi eta dentsoen sorrera garatu zen**. Ezagunenak honakoak izan ziren: Detroiteko Brewster-Douglass proiektua (10.000 biztanle pobrerentzat eraikia 1952-1955 artean), San Luisko Pruitt-Igoe (2.870 etxebizitza 12.000 biztanle beltzentzat; 1950-1955), Chicagoko Cabrini-Green (15.000 egoile; 1942-1962) eta Robert Taylor Homes, AEBetako etxe publikoen proiekturik handiena (4.321 apartamentu 27.000 afroamerikarrentzat; 1962).

Gainera, *hyperghettoization* delako esperimentu sozial horren bidez, pobreek elkar hiltzea ere lortu zitekeen, bidena-bar. Chicagoren kasuan, esaterako, aspaldi demostratu zen *liquorlining* izeneko estrategiaren existentzia, erlazio zuzena baitzegoen ghetto publiko horien kokapenaren eta likore-denden kontzentrazioaren artean (7); eta beltzek ere bazekiten arrazoia ez zela soilik eskaerarena: 1992ko Los Angelesko istilu larrietan —53 hildako— 200 likore-denda erre zituzten. Zuriek gobernatutako droga ilegaleko trafikoa ere zerikusi handia izan zuen gizarte-hondatze antolatu horretan. Esan gabe doa arestian aipatutako babes publikoko lau ghettoz ar horiek erabat edo ia guztiz eraitsi dituztela dagoeneko, esperimentu soziologikoak nabarmen egin zuelako kale; edo hobe pentsatuta, erabateko arrakasta izan zuelako.

AEBetako behartsuen komunitateak oraindik areago txirotzeko ohikoa izan zen *redlining* izeneko jarduera zitala, zeinaren bidez hiri-planoetan adierazitako marra gorriek eremu *arriskutsuak* finkatzen baitzituzten, hainbat zerbitzu estrategiko —batez ere banku-maileguak eta aseguru-kontratuak— garestitzeko edo ukatzeko ere. Gorriz marratzeko jardura segregazionistak babes politiko-instituzional osoa eduki zuen, praktika hori 1934ko *National Housing Act* legeak bultzatu baitzuen (8), Roosevelt presidentek sortutako Home Owners' Loan

(5) Cit. in: HARVEY, 2003: 162
(6) SCHWARTZ, 1993: 84

(7) IMMERGLUCK, MAXWELL, 1997
(8) http://fraser.stlouisfed.org/docs/historical/martin/54_01_19340627.pdf

Corporation (HOLC) agentzia publikoari aterki juridikoa emanetz. HOLC agentziak AEBetako 239 hiri aztertu zituen beste hainbeste segurtasun-mapa sortuz eta haietan eremu arriskutsuenak gorri zedarrituz, gehienak hiriguneetan edo oso gertu zeudenak (9). Marra gorriek higiezin-diskriminazioaren hiztegia aberasten lagundu zuten: *mortgage discrimination* (hipoteka-bazterkeria), *predatory lending* (mailegu harrapakaria), *racial steering* (arrazaren arabera gidatzea) edo *restrictive covenants* (klausula murriztaileak) izan ziren behe-mailako gizartea hondatzeko jaiotako termino berriak. Praktika horiek legez kanpokotzat jo zituzten —ofizialki, gutxienez— 1948an, baina ordurako kaltea egina zegoen. Hiriguneak birkolonizazioarako prest zeuden.

1950eko hamarkadatik aurrera Manhattango eredia AEBetako gainerako hirietara esportatu zen, eta enpresa handien etxe-orratzek, haietara aldirietatik azkar ailegatzeko autobideek eta autoentzako aparkaleku-erakinek langileen etxe zaharkituak urte gutxitan ordezkatu zituzten, hirigune hondatuak *Central Business District* distiratsu bihurtuz. Lepoko urdinen edo behe-mailako langileen ordezkari zuri edo bulegariak izango ziren nagusi *downtown* horietan, 60ko eta 70eko hamarkadetan konturatuko zirenak hobe zutela erdialdean bertan bizitzea.

Bat-batean erdigunetik gertuko auzo zaharretan bizitzea erakargarri bihurtu zen, eta hirigunearen birkolonizazio geldo baina etengabea hasi zen.

1968 eta 1973 artean gentrifikazioaren ordezkapen-fasearen lehen uhin han-hemenkakoa jazo zen, administrazio publikoek ia herabeki sustatuta, New Yorkeko Park Slope eta Londresko Barnsbury bezalako auzoetan. 1978 eta 1988 artean, atzeraldi ekonomikoa iragan eta gero, bigarren uhin biziagoa gertatu zen, zeinetan kapital pribatuak —artista itxuraz bohemioen laguntza ohartu ala oharkabearekin— New Yorkeko SoHo, TriBeCa eta Lower East Side, eta Londresko Docklands gisako auzoak gentrifikatu baitzituen. Eta, azkenik, 1994tik aurrera, hirugarren uhina jazo da, eskala handiago eta globalagoan, zeinetan kapital publikoak eta pribatuak gentrifikazioa batera eta arras kontzienteki suspertu duten. Azken uhin horren paradigma, jakina, *Bilboko Guggenheim* efektua dugu (10).

Gentrifikatutako auzoaren balio-handitzea

Behin ordezkapena martxan jarria, gentrifikatutako eremuaren balioa handitu egiten da, beraz, eraberritzearen ondoren mozkinak jasotzeko garaia dator. Horretarako, auzo zaharberriak, eta, hedaduraz, hiri osoa, kanpoko inbertsioak erakartzeko gaitu beharra dago; salgai bihurtu, mundu-mailako merkatuan lehiatzeko. Hiriaren elitizazio garaikideak hainbat praktika sortu ditu helburu horrekin: museifikazioa, turistifikazioa, *studentification* edo unibertsitario bihurtzea, finantzifikazioa, *greentrification* edo berde bihurtzea, kulturifikazioa... Gure hiriak ere neologismo horien ariketan dira aspalditik: Bilbo Guggenheim ++ (sic) izeneko saltokia 2010eko Shanghaiko nazioarteko erakusketan, Gasteiz 2012ko Europako hiriburu berde, Bilbo 2014ko mundu-diseinuaren hiriburu izateko norgehiagokan, Donostia eta Iruñea 2016ko Europako kulturaren hiriburu izateko lehian, Urdaibai ere nazioarteko museo bihurtzeko asmoa... Jarduera horiek ere gentrifikazioa eragin dezakete lurralde-mailan, biztanleak konpetentzia globalaren

gurpilean sartu ez diren —eta merkeagoak diren— herrietara kanporatuz.

Eta hiriaren merkantilizazioaren eta edertzearen aurkako zantzuak kosta ahala kosta ezabatu beharra dago; baita askatasuna murriztearen truke bada ere, hori bai, segurtasunaren ize-nean. AEBetan, esaterako, *gang injunctions* edo talde-aginduek gauzatzen hasi ziren 80ko hamarkadaren amaieran. Epaitegiko agindu horien bidez hiriko segurtasun-esparru jakin batean talde zehatz bat ezin da talde gisa aritu krimenari aurrea hartzeko: taldekideak ezin dira elkartu, ezin dute taldearen izena jantziatan eraman, ezin dituzte taldearen esku-imintzio bereizgarriak egin... Gaur egun, soilik Los Angeles hirian, 37 *gang injunction* daude indarrean (11).

Bilboko Espazio Publikoaren Ordenantza ere antzeko txukuntze-helburuarekin onetsi zen behin betiko 2010eko irailaren 23an (12). Bizikidetzatza aitzakia, kaleko prostituzioa eta *top manta* delakoa —delitu izan ez arren— lekualdatzeko ekimen puritano zein ekonomizista dugu. Horrekin batera, neurri nabarmenki gentrifikatzaileak hartu izan dira Bilbo Zaharrean, non Lan Ekintza udal-agentziak “*aisialdia, artea, kultura, moda eta teknologiarekin lotutako enpresen ezarpena*” soilik sustatzen duen (13), alegia, diseinu-estudio bat irekitzeko diru-laguntzak badaudela, baina atzeritarrei zerbitzua ematen dieten lokutorioak irekitzeko —zuzenean debekatzen ez direnean— ez dagoela sos publikorik.

Hiri-segregazioak —gentrifikazioa eta beste— baditu milaka aurpegi.

Bibliografia

- HARVEY, D. (2003): *Espacios de esperanza*, Akal, Madrid. [ISBN 84-460-1638-9]
- IMMERGLUCK, D. eta MAXWELL, A. (1997): *Liquorlining: liquor store concentration and community development in lower-income Cook County neighborhoods*, Woodstock Institute, Chicago.
- KLEIN, N. (2010): *La doctrina del shock. El auge del capitalismo del desastre*, Paidós, Bartzelona. [ISBN 978-84-493-2345-4]
- KRUSE, K. M. (2005): *White flight. Atlanta and the making of modern conservatism*, Princeton University, Princeton. [ISBN 978-0-691-09260-7]
- LANDS, L. A. (2009): *The culture of property. Race, class, and housing landscapes in Atlanta, 1880-1950*, University of Georgia, Athens. [ISBN 978-0-8203-3392-2]
- LEES, L; SLATER, T; WYLY, E. (2008): *Gentrification*, Routledge, New York. [ISBN 978-0-415-95037-4]
- ORSER, W. E. (1997): *Blockbusting in Baltimore. The Edmondson Village story*, The University Press of Kentucky, Lexington. [ISBN 0-8131-0935-3]
- SCHWARTZ, J. (1993): *The New York approach. Robert Moses, urban liberals, and redevelopment of the inner city*, Ohio State University, Columbus. [ISBN 0-8142-0587-9]

° Unai Fernandez de Betoño arkitektoa eta EHUko irakaslea da.

(9) LANDS, 2009: 203

(10) LEES, SLATER, WYLY, 2008: 174-179

(11) http://www.lapdonline.org/gang_injunctions/content_basic_view/23424

(12) http://www.bilbao.net/castella/espacio_publico/normativa/ordenanzas/ordenanza_espacio_publico_eusk.pdf

(13) http://www.bilbao.net/lanekintza/creacion_empresas/puesta_en_marcha/ayudas/OOILonjasBLV